

1980 ASKERİ MÜDAHALESİNDEN MAHALLİ SEÇİMLERE (1984 MAHALLİ İDARELER SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME)*

From 1980 Military Intervention to Local Elections (1984 An Evaluation on Local Administration Elections)

Sibel ULU¹

ÖZ

Mahalli idareler seçimleri, demokratik bir ülkenin yönetiminde önemli bir role sahiptir. Bu seçimler, vatandaşlarına kendi yerel temsilcilerini belirleme fırsatı verirken, aynı zamanda yerel yönetimlerin işlevlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesine katkıda bulunur. Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde 1984 yılı da bu yönden önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile birlikte demokrasi bir süreliğine kesintiye uğramış ve bu dönemde belediye başkanları İçişleri Bakanlığı tarafından merkezden atanmıştır. 6 Kasım 1983 genel seçimlerinden dört buçuk ay sonra mahalli seçimlerin yapılması mahalli seçimleri daha önemli bir hale getirmiş ve Türkiye, 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen mahalli seçimler ile yeni bir seçim tecrübesi yaşamıştır. Çünkü mahalli seçimlere giden süreçte siyasal alan kısmen daha özgürleşmiş ve genel seçimlere katılmayan bazı partilerin mahalli seçimlere katılmasına izin verilmiş ve Türkiye siyaseti birçok yeni siyasi parti ile tanışmıştır. Ayrıca bu mahalli seçimlerde ilk defa partiler, medya organları üzerinden bir mahalli seçim propagandası çerçevesi oluşturabilmişlerdir. 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçimlerine 6 siyasi parti katılmıştır. Bu partiler, Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Doğru Yol Partisi (DYP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Refah Partisi'dir (RP). ANAP, 1983 yılında yapılan genel seçimlerde göstermiş olduğu başarıyı 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen mahalli seçimlerde de göstermiş ve ANAP önemli bir başarı elde ederek birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bu çalışmada, 1980 askeri müdahalesi sonrasında yapılan 1984 mahalli idareler seçimleri partilerin siyasi programları ve seçim sonuçları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Local government elections have an important role in the governance of a democratic country. While these elections give citizens the opportunity to determine their own local representatives, they also contribute to the effective fulfillment of the functions of local governments. 1984 is an important turning point in Turkey's democratization process in this respect. With the military intervention of September 12, 1980, democracy was interrupted for a while and mayors were appointed from the center by the Ministry of Interior. Four and a half months after the general elections of 6 November 1983, the local elections made the local elections more important and Turkey had a new election experience with the local elections held on 25 March 1984. Because in the process leading up to the local elections, the political field was partially liberated and some parties that did not participate in the general elections were allowed to participate in the local elections, and Turkish politics met with many new political parties. In addition, for the first time in these local elections, parties were able to create a local election propaganda framework through agencies. 6 political parties participated in the local administration elections held on 25 March 1984. These parties are the Motherland Party (ANAP), Social Democracy Party (SODEP), True Path Party (DYP), Nationalist Democracy Party (MDP), Populist Party (HP) and Welfare Party (RP). ANAP showed its success in the general elections held in 1983, in the local elections held on March 25, 1984, and ANAP achieved an important success and succeeded to emerge as the first party. In this study, the 1984 local administration elections held after the 1980 military intervention were evaluated within the framework of the political programs and election results of the parties.

Anahtar Kelimeler: Mahalli İdareler Seçimleri, Anavatan Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

Keywords: Local Administration Elections, Motherland Party, Social Democracy Party, 12 September 1980 Military Intervention

1. ORCID: 0009-0005-3640-9363

1. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ulusibel08@hotmail.com

* ULU, S. (2024) "1980 Askeri Müdahalesinden Mahalli Seçimlere (1984 Mahalli İdareler Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme)" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.31, s.25-35.
Makale Geliş Tarihi: 13 Haziran 2023 Kabul Tarihi: 18 Ekim 2023

EXTENDED ABSTRACT

The 1984 local government elections were an important turning point in Turkey's democracy process. These elections are of great importance in terms of determining local governments and testing the operability of local democracy. With the military intervention of September 12, 1980, democracy was interrupted for a while and mayors were appointed from the center by the Ministry of Interior in this period. In this process, local democracy in Turkey was suspended for three and a half years. In 1984, Turkey experienced a new local election experience. Six political parties participated in these first local elections held after the 1980 military intervention. Three of these parties were ANAP, HP and MDP, which participated in the 1983 general election, while the other parties were SODEP, DY and RP, which were founded after September 12 and participated in the elections for the first time. There are some features that distinguish the 1984 local administration elections from the previous elections. The first of these, with the local administration elections of 25 March 1984, the mayors who were appointed by appointment due to the military intervention were replaced by the mayors who were elected. In this context, the March 25, 1984 local administration elections were an important step for the return to democracy. Another feature that distinguishes the 1984 local administration elections from the local administration elections held before 1984 is that three separate elections are held in a local election with the participation of parties: mayor, municipal council and provincial council. From 1984 onwards, the fourth election was added: Metropolitan mayor. While metropolitan mayors are directly elected, metropolitan council members are indirectly elected. Another innovation brought to the 1984 local administration elections was the enactment of a single law on local administration elections and the 10% threshold system for local elections. In the 1984 local administration elections, the total number of municipalities decreased compared to the local elections held in 1977 and was determined as 1700. ANAP, which was the winner of the 1983 general elections, took advantage of being the ruling party and consolidated its position even though there was a slight decline in its votes and managed to maintain its position as the first party in the local administration elections held on March 25, 1984. In the local administration elections held on 25 March 1984, a total of 9,999,065 votes were cast for mayor, while a total of 3,209,989 votes were cast in the metropolitan mayoral elections. ANAP won 4,323,420 votes in the mayoral elections and won 1,610,621 votes in the metropolitan mayoral elections as the first party in both votes. In the mayoral vote, ANAP won the right to govern 865 municipalities and became the first party, SODEP, the strongest party of the left wing, won 281 municipalities, DYP won the third municipality, independents won 106 municipalities fourth, MDP won 105 municipalities and HP won 92 municipalities. 6th, RP won 15 municipalities and took the seventh place. In this study, the 1984 local administration elections held after the 1980 military intervention were evaluated within the framework of the political programs and election results of the parties.

GİRİŞ

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından 1971 Muhtırası yayınlanmış ve ardından 12 Eylül dönemiyle birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri üçüncü kez ülke yönetimine el koymuş ve demokrasi belirsiz bir süreliğine askıya alınmıştır. 1961 Anayasası rafa kaldırılmış ve askeri cuntanın yeniden hazırladığı planlar devreye girerek Türkiye genelinde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Çoban,2015:245-246). 1 Temmuz 1981 tarihinde Kurucu Meclis kurulmuş ve Kurucu Meclisin çalışmasına dair yasa yürürlüğe girmiştir. Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Hiçbir siyasi parti DM'ye üye olarak alınmamış ve DM'nin kurulmasına katkısı olmamıştır (Ergül,1995:138). Üç ay sonra siyasi partiler konusunda MGK tarafından köktenci bir karar alınmış ve MGK 16.10.1981 tarihinde Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun'u kabul etmiştir (Tanör,2000:38). Bu kanun ile Türkiye Cumhuriyeti bir ilki yaşamış ve siyasi partilerin olmadığı yeni bir döneme girmiştir. DM 23 Ekim 1981 tarihinde toplanmıştır ve toplam 160 üyeden oluşmuştur. Bu üyelerin 120'si askeri valiler, 40'ı ise MGK tarafından atanmış üyelere olmaktadır. DM, başkanlığını Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın yaptığı 15 üyeden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçmiştir. 17 Temmuz 1982'de bu komisyon yeni anayasanın ilk taslağını hazırlamış ve yeni anayasa 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulmuştur. 1982 Anayasası yapılan halk oylaması ile %91.4 "evet" oyu alarak yürürlüğe girmiştir (Zürcher,2000:409-410). Anayasa'ya konulan 1. geçici maddeye göre Kenan Evren Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu dönem tam yedi yıl sürmüştür (Özdemir,2007:308). 1982 yılında kabul edilen yeni anayasaya uygun olarak yeni seçim yasası, siyasi parti ve kadrolar ortaya çıkmıştır. Milli Güvenlik Konseyi kararınca 24 Nisan 1983 tarihinde eski siyasi partilerin yasakları devam etmek ile birlikte yeni siyasi partilerin kurulmasına ve seçimlerin yapılmasına izin verilmiştir (Demir,2017:222) Geçmiş dönemde yaşanan sorunların yenilenmemesi için siyasi partilerin önderlerine kısıtlamalar konulmuştur ve partilerin çoğalmasını önlemek için %10'luk bir baraj kabul edilmiştir. Uygulamaya konulan bu baraj ile ülke çapında oyların %10'undan

azını alan bir parti mecliste temsil edilmemiştir. Yeni partiler kurulmuş fakat kuruluşu sırasında inanılmaz zorluklar ile karşılaşmıştır. Kurulan partilerin bir kısmı Adalet Partisi'ne (AP) ya da Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) benzetildiği için kapatılmıştır. Birçok kurucu, milletvekili adayı veto edilmiş ve yerlerine başka adaylar bulma zorunluluğu çıkmıştır. Bu nedenler ile 1983'te yapılan milletvekilliği genel seçimlerine üç siyasi parti Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) katılabilmiş ve seçimin galibi oyların %45'ini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) sandalyelerinin yarısından biraz fazlasını alarak ANAP olmuştur (Akşin,2007:280). Ancak 1983 genel seçiminin ardından eski AP çizgisindeki kişiler Doğru Yol Partisi'nde (DYP) toplanmaya başlamışlardır. MGK tarafından kapatılmış olan Büyük Türkiye Partisi'nin (BTP) 21 kurucu üyesi, 21 eski bakan ve 80 eski parlamenter DYP'ye girmişlerdir. 1983 genel seçimlerine katılması engellenen Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) başkanlığına da Prof. Erdal İnönü getirilmiştir. Bu durum, merkez sağ ve solda yeni oluşumların ilk habercisi olmuştur. 25 Mart 1984'de yapılacak mahalli idareler seçimlerinin sonuçları ise asıl büyük değiştirici etken olmuş, ANAP bir yasa değişikliğine giderek SODEP, DYP ve (RP)'nin de 25 Mart 1984 mahalli idareler seçimlerine katılabilmelerine olanak sağlamıştır (Tanör,2000:63).

1984 yılında Türkiye yeni bir mahalli seçim tecrübesi yaşamıştır. 1980 askeri müdahalesi sonrası yapılan bu ilk mahalli seçimlere altı siyasi parti katılmıştır. Bu partilerden üçü 1983 milletvekili genel seçimine katılmış olan ANAP, HP ve MDP iken diğer partiler 12 Eylül'den sonra kurulup ilk defa seçime katılabilen SODEP, DYP ve RP olmuştur (Turan,2008:195). 1984 mahalli seçimleri önceki dönemlerde yapılan seçimlerden bazı yönlerden farklılaşmıştır. 1984 mahalli seçimlerinin öncesinde bir mahalli seçim içinde partilerin katıldığı üç ayrı seçim yapılmıştır: Belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisi. 1984 yılından itibaren ise bu seçimlere dördüncü seçim eklenmiştir: Büyükşehir belediye başkanlığı. Büyükşehir belediye meclisi için ayrı seçim yapılmamıştır. Büyükşehir belediye başkanı doğrudan seçilirken, büyükşehir belediye meclisi üyeleri dolaylı olarak seçilmiştir (Turan,2008:195). 1984 mahalli seçimlerinin bir diğer önemi ise askeri müdahale nedeniyle atama ile göreve getirilen belediye başkanlarının yerlerini seçimle göreve gelen belediye başkanlarına bırakmasıdır. Bu bağlamda 25 Mart 1984 mahalli seçimleri demokrasiye dönüş için önemli bir adım olmuştur (Demir,2017:223). 1984 mahalli idareler seçimlerinin önceki seçimlerden farklılaşmasından ve literatürde fazla çalışılmamış olmasından dolayı bu çalışmada 1984 mahalli idareler seçimlerine giren partiler üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada partilerin vaat ettikleri politikaların ve program hedeflerinin neler olduğu ele alındıktan sonra söz konusu politikalara kamuoyunun seçimlerde nasıl tepki verdikleri değerlendirilmiştir.

1. PARTİLERİN SEÇİM PROGRAMLARI VE SEÇİME ETKİLERİ

Partilerin seçim programları veya bildirgeleri, genellikle kamuoyu desteğini almak için seçim öncesinde yayınlanan ve çeşitli konuları, meseleleri içeren ilkeler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Partiler ve partileri temsil eden kişiler, gerek genel ve gerekse mahalli seçimlerde söz konusu ilkeleri çeşitli platformlarda kamuoyuyla paylaşarak onları etkilemektedirler. Dolayısıyla bu çalışmada 1984 mahalli idareler seçimlerine giren partilerin seçim programları veya bildirgelerinde ele aldıkları konuların neler olduğu ve seçimlerde nasıl bir karşılık bulduğu ele alınmıştır.

1.1. Anavatan Partisi

ANAP, 1983 yılında yayınlamış olduğu seçim programıyla 1984 mahalli idareler seçimlerine girmiştir. ANAP, ekonomide serbest pazar ekonomisinin uygulanmasının ekonomik sistem tercihleri olduğunu ilan etmiştir. Halka, kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunulmasının bu sistem çerçevesinde muhtemel olabileceğini savunmuştur (Anap,1983:s.14). Bunu sağlamak için öncelikle tasarrufun teşvik edilmesi, tasarrufların ve kaynakların daha randımanlı bir şekilde kullanımının sağlanması, yatırım, üretim artışı ve istihdam imkânlarının geliştirilmesi ve ihracatın artırılarak milli gelir içindeki payının yükseltilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Anap,1983:s.15). Parti, vergiler konusunda daha adil ve herkesin kolaylıkla ödeyebileceği oranda tutulmasını, vergilemenin kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik edici tarzda olması, bununla birlikte vergilemenin israfı önlemesi için bir yapı oluşturulması gerektiğini savunmuştur (Anap,1983:s.18).

ANAP, tarım sektöründe gelişmeyi sağlayabilmek için yol, su, elektrik başta olmak üzere, köy ve şehir arasındaki altyapı ve medeni imkânlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıracaklarını belirtmiştir. Üretim ve pazarlama zinciri içinde tarım ve tarıma dayalı sanayi ilişkilerinin bir bütün olarak ele alınacağını, hayvancılık ve hayvancılığa dayalı

sanayi (et, süt vb.) ile su ürünlerinin tamamıyla geliştirilmesini bir zorunluluk olarak görmüştür. Bunun için tohumculuğu geliştirmek üzere gerekli olan tüm önlem ve teşviklerin sağlanacağını, tarım aletleri ve makinaları ile tarımsal ilâçlar konusunda yatırımcıların teşvik edileceğini ve sulama faaliyetlerine hız verileceğini açıklamıştır. Tarım ürünlerinde kalite ıslahı, standardizasyon ve ambalajlama konularına önem verileceğini belirtmiştir. Üretimde verimi artırabilmek için kredilerin yeterli düzeye getirileceğini ve ulaşılabilirliğinin kolaylaştırılacağını beyan etmiştir. Ayrıca doğal şartlar ve afetler nedeniyle çiftçinin uğradığı zararların telâfi edilmesinin yasal altyapısını oluşturacağını ilan etmiştir (Anap,1983:s.20).

ANAP programında kalkınmada asıl hedefin sosyal gelişmenin sağlanması olduğunu belirtmiş ve toplumun temelini meydana getiren aile sistemi içindeki sevgi ve saygıdan kaynaklanan sosyal dayanışmanın devamlılığını sağlamak için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca eğitim ve öğretimde fırsat eşitliği sağlanmalı ve herkesin okumak zorunda olduğu ilköğretim dışında, sayı, çeşit ve yetkinlik itibariyle eğitim ve öğretim hizmetleriyle memleketin ekonomik ve sosyal hedefleri arasında ilişki kurulması gerektiğinin üzerinde durmuştur (Anap,1983:s.25-27). İşçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve iş güvenliğinin sağlanması ile ilgili önlemlerin hızlı bir şekilde alınması gerektiğini; işçilerin mesleki ve teknik yönden kendilerini geliştirmeleri ve kalifiye işçi yetiştirilmesi için işbaşında eğitim, kurs vb. düzenlenmesinin sağlanacağını ilan etmiştir. Parti, yurt dışında çalışan işçilerimizin her türlü hak ve çıkarlarının korunmasını önemli bir görev olarak görmüştür. Bununla birlikte mevcut işsizliğin azaltılması ve artan nüfusa göre istihdam imkânlarının sağlanması için kalkınmaya hız vereceğini belirtmiştir (Anap,1983:s.29).

ANAP'ın sanayileşme politikasının amacı modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme seviyesine erişmek olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede sanayi tesislerinde maliyetlerin düşük olması ve düzenli bir şekilde işleyebilmesi için organize sanayi bölgelerine önem verilmesi, ihracatın ve yatırımların teşvik edilmesi, sanayideki aşırı gümrük korumalarının ise uygun seviyelere getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Anap,1983:s.22-23). Süratli bir şekilde büyüyen şehirleşme hızına paralel olarak asayiş, altyapı ve güvenlik hizmetleri ile birlikte sosyal hizmetlerin randımanlı bir şekilde yerine getirilmesi ve sorumluluklarına uygun olanak kaynakların sağlanacağını açıklamıştır. Ayrıca yeni kentleşme politikası çerçevesinde iktisadi sistemin her türlü kaynak ve olanaklarını konut yapımı için örgütleyeceğini belirtmiştir (Anap,1983:s.14).

Parti, il, belediye ve köylerin ortak mahalli ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlayan mahalli idarelerin ana kuruluşlar olduğunu ileri sürerek bu idarelerde merkeziyetçiliğin azaltılacağını ilan etmiştir. Özellikle hizmetlerin hızlı ve randımanlı bir şekilde yapılabilmesi için mahalli idarelerin yetkilerini ve imkânlarını genişleteceğini açıklamıştır (Anap,1983:s.37). Bu seçim vaatleri doğrultusunda 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde ANAP toplam 7.355.796 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 4.323.144 oy almıştır. 4.323.420 oyla toplam 868 belediye başkanlığı kazanmıştır. Ayrıca Ankara, İstanbul ve İzmir büyükşehirlerinde toplam 1.610.621 oyla 3 adet büyükşehir belediye başkanlığını elde etmiştir (YSK,25 Mart 1984).

1.2. Doğru Yol Partisi

DYP, 1984 yılındaki mahalli idareler seçimlerinde 1983 yılında yayınlanan seçim programı doğrultusunda hareket etmiştir. Programında özgür ve demokratik bir toplum yaratmak, insan hak ve hürriyetlerine sahip çıkmak öncelikli hedefleri arasında olduğu belirtilmiştir. Hangi amaçla ve araçla yapılsa yapılsın kişinin temel haklarını ortadan kaldıran veya kullanılmasını engelleyen bütün eylemleri devletin ve toplumun güvenliğine yönelmiş tüm tehditleri, bertaraf etmek bütün devlet organlarının görevi olan faaliyetler arasında sayılmıştır. Milli bütünlüğümüzü bozmaya yönelik girişimlere karşı durulacağını belirtmekle birlikte her vatandaşa ibadetini özgür bir şekilde yapma hakkı tanınacağını bunun da laiklik, düşünsel ve vicdani özgür bir toplum için gerekli bir unsur olduğunu belirtmiştir (DYP,1983:76-80).

Parti programında, ekonomik hayata devletin gerektiği durumlarda üretici, düzenleyici, destekleyici ve caydırıcı olmasının önünün açılması gerektiğini ve kalkınmanın belli bir plan dâhilinde olması gerektiğini, özel girişimi destekleyici orta ve uzun vadeli hedef ve politikaları belirleyerek yol gösterici, yönlendirici veya caydırıcı olunması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte yüksek istihdam imkânı olan işgücü yoğun sanayiye öncelik verilmesini ve küçük sanayinin gelişmesi için de gerekli olan desteğin verilmesini belirtmiş ve bunun için gerekli olan bilgi, pazarlama organizasyonu, kredi vb. yardımların sağlanması gerektiğini açıklamıştır (DYP,1983:86-89).

DYP programında, temel ve zorunlu eğitimin bütün vatandaşlara ulaşabilmesi için tüm köy yollarının yapılmasını, eğitim ve öğretimin okuldan sonraki safhada da devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Üniversitelerin ise ülke gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun bir eğitim programına sahip olmasının önem arz ettiğini aynı zamanda araştırmacı ve uygulayıcı nitelikteki gençler yetiştirilmesinin öneminden bahsetmiştir. Devlet ve yerel idareler tarafından burs ve kredilerin sağlanmasını ve bunun eğitimin her safhasında yaygınlaştırılması için çalışılması gerektiğini açıklamıştır. Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik faaliyette bulunacak vakıf ve benzeri kurumların kurulması noktasında destek olunmasına değinmiştir (DYP,1983:97-99).

Parti, yerel idarelerin mali imkânları ve hizmetlerinin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini ve belirli zorunlu kamu hizmetlerinin sağlanamaması durumunda genel bütçeden yardım yapılmasının önünün açılması gerektiğini belirtmiştir. Yerel idarelerin merkezi idare ile ilişkileri ve denetlenmelerinin demokratik niteliklerini zedelemeyecek şekilde yapılmasını (DYP,1983:84) ve hızlı şehirleşmenin ortaya çıkardığı altyapı yetersizliği, çevre kirlenmesi, mesken darlığı gibi meselelerin devlet ve yerel yönetimler tarafından giderilmesinin sağlanmasına değinmiştir (DYP,1983:102). Bu çerçevede seçim programında belirtilen politikalarla 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde DYP toplam 2.346.543 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 1.189.535 oy almıştır. 1.180.136 oyla toplam 233 belediye başkanlığı kazanmıştır. Büyükşehir belediye başkanlığı için toplam 144.346 oy almış olup hiç başkanlık kazanamamıştır (YSK,25 Mart 1984).

1.3. Milliyetçi Demokrasi Partisi

1983 yılında yayınlanan parti programı ile mahalli idareler seçimlerine giren MDP, vatandaşı bunaltan, bazen devlet ile arasına mesafe koymasına zorlayan, sosyal ve ekonomik kalkınmayı engelleyen formalite ve kırtasiye çokluğunu, minimum bir düzeye indireceğini belirtmiştir. Devlet görevlilerinin vatandaşa hızlı, yararlı ve yol gösterici hizmet verebilmeleri için idari alanda reform yapmayı öncelikli görevlerden biri olarak görmüştür. Programda kamu görevlileri için yeni bir “Devlet Memurları Kanunu” yapılacağı ifade edilmiş ve bu kanunla devlet memurlarının politika ve partilerle ilişkilerinin kesilerek daha modern şekilde çalışıp hizmet vermeleri ve alanlarında daha da uzmanlaşmaları hedeflenmiştir. İdari reform kapsamında kamu görevlilerinin sosyal haklarının, dönemin ekonomik şartlarına uyacak biçimde düzenleneceği açıklanmıştır (MDP,1983:8).

Parti, devlet alımlarında çiftçinin emeğini karşılayacak gerçek bir taban fiyatı uygulanmasına geçilmesini ve ilaç, tohum, gübre, araç ve gereç gibi girdilerin zamanında temin edilmesini bildirmiştir. Ülke genelinde toprak analizlerinin yapılmasını, her toprağa uygun ürün ve tohumun nitelik çeşitleri belirlenip geliştirilmesini istemiştir. Kitle iletişim araçları (radyo, tv vb.) başta olmak üzere çeşitli yayın araçlarından faydalanarak çiftçilerin bilinçlendirilmesinin öneminden bahsetmiştir. Tarımda verimliliği artırmak amacıyla büyük ve küçük sulama tesislerinin yapılmasına hız verilmesini ve her türlü afet, salgın ve hastalıklara karşı tarım sigortası yapılmasını, çiftçiye kredi sağlayan T.C. Ziraat Bankasının ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredi kaynaklarının artırılmasını ve tarımsal kredi faizlerinin düşürülmesi gerektiğini belirtmiştir (MDP,1983:15-16).

MDP, hayvancılığın gelişmesi için hayvan mevcudunun artırılmasını, cinslerinin ıslah edilmesini ve hastalıklarıyla mücadele edilmesini istemiş aynı zamanda çayır ve meraların koruma altına alınmasının öneminden bahsetmiştir. Et ve Balık Kurumu'nun, halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenip geliştirilmesini, balıkçılığın özendirilip modernleştirilmesi ve ihracata dönük hale getirilmesi için gerekli tedbirler alınmasını belirtmiştir. Orman ürünleri sanayisinde de arz açığının kapatılması için hızlı tedbirler alınması gerektiğini savunmuştur (MDP,1983:16-17).

Parti, küçük sanayiinin büyük sanayi tarafından ezilmemesi için, büyük sanayiye engellemek şartı ile küçük sanayiye koruyucu her türlü tedbirin alınmasını, esnaf ve sanatkârlarımızın daha modern işyerlerine sahip küçük sanayi siteleri ve çarşı kurmaları için onlara girişimlerinde yardımcı olunmasının öneminden bahsetmiştir (MDP,1983:18-19).

MDP, ülke genelinde karayolu, demiryolu, deniz ve hava ulaştırma ağının birbiriyle uyumlu bir biçimde gelişmesinin sağlanmasının önemine programında yer verirken aynı zamanda ulaştırma politikasında devlet bölge ve nüfus yoğunluğuna önem verilmesinin, demiryollarının modernizasyonunun sağlanmasının, karayolları şebekesinin genişletilmesini ve köy yollarının tamamlanmasının öneminden bahsetmiştir. Deniz Ticaret Filosunun da hızlı bir biçimde yeterli düzeye çıkarılması gerektiğini açıklayan parti, hava ulaştırma şebekesinin de modernize edilerek havayolları ulaşımının özel sektöre açılması gerektiğini belirtmiştir (MDP,1983:20).

Parti programında çalışma şartları konusuna da değinmiştir. Çalışma şartlarında iyileştirmeler yapılmasını, yapılan işin çalışanın yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmasının sağlanmasını ve çalışanların dinlenmeleri, tatil yapabilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiğini açıklamıştır. Partinin temel gayesinin; çalışanların emeklerinin karşılığını tam olarak almalarını sağlamak ve onların gerçek ücret gelirlerini artırmak olduğu belirtilmiştir. Aynı işi yapan çalışanlar arasında, kamu veya özel kesimde olmak, farklı iş kolları veya bölgelerde bulunmaktan kaynaklanan ücret farklılıklarının azaltılması ve ücretler arasında adalet ve dengenin sağlanması için çalışmalar yapılmasını, iş sahalarının düzenlenerek, mesleki kurslar geliştirilerek bireylerin sektör tercihlerinde ve teknoloji seçiminde istihdam yaratma gereği göz önüne alınarak işsizlik sorununa ciddi ve hızlı bir çözüm getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (MDP,1983:22-23). Bu politikalarla 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde MDP toplam 1.255.817 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 563.183 oy almıştır. 544.627 oyla toplam 105 belediye başkanlığı kazanmıştır. Büyükşehir belediye başkanlığı için toplam 138.254 oy alan MDP hiç başkanlık kazanamamıştır (YSK,25 Mart 1984).

1.4. Halkçı Parti

12 Eylül sonrası sosyal demokrat partilerden olan Halkçı Parti, 1984 mahalli idareler seçimlerine 1983 tarihli parti programı ile girmiştir. Karma ekonomi modelini benimseyen parti, ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için kamu ve özel kesimin işbirliği yapması gerektiğini belirtmiştir. HP, ekonomik gelişmeyi sağlayarak toplumsal adaletin de yaygınlaşmasının sağlanmasını, doğal zenginliklerin korunarak değerlendirilmesini, ekonomiye devlet tarafından toplum yararına müdahale etmesinin önünün açılmasını, devlet tekelinin bulunmayacağı veya devletin, ulusal güvenlik ya da toplum yararı nedeniyle ağırlık taşımayacağı alanlarda özel kesimin yatırımlarının kolaylaştırılması gerektiğini belirtmiştir (HP,1983:8-9).

Ortak pazarın gerekli olduğunu belirten HP programında, tarımın bütün alanlarında verimliliğin artırılmasını, tarım ürünlerinin dış pazarlara açılması için gerekli olan bütün desteğin verilmesini, üreticilerin zirai ilaç ve gübre kullanımı için gerekli yasal tedbirlerin alınmasını, işlemeye müsait olmayan, tarıma elverişsiz alanlar ile erozyona uğramış sahaların kuru tarımdan çıkarılarak orman veya mera olarak kullanılmasının önünün açılması gerektiğini vurgulamıştır (HP,1983:21).

Parti programında, sanayileşme ve yerleşim merkezleri kesin bir çizgi ile ayrılarak, çevre kirliliğinin önlenmesi için yasal altyapının hazırlanıp uygulanmasından bahsetmiştir. Ayrıca doğadan, kıyılardan bütün toplumun yararlanabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması, ruh sağlığına etki eden aşırı gürültünün ve aşırı yığılmanın önüne geçilmesi, doğayı ve çevreyi korumak için yapılan konutların yeni kentleşme alanlarına kaydırılması ve bu yeni alanların ulaşım sorununun toplu taşıma ile çözülmesi, kooperatiflerin konut yapımını özendirmek için devletçe gerekli kolaylıkların sağlanması, kurulu olan gecekonduların güzelleştirilerek altyapı tesislerinin yapılması ve yasallaştırılması için gerekli önlemlerin alınması gibi konuların üzerinde durmuştur (HP,1983:30).

Yerel yönetimlere de programında geniş bir yer veren HP, yerel yönetimler konusunda getireceği yenilikleri alt başlıklar halinde belirtmiştir. Buna göre; yerel yönetimler görevleri ile orantılı sağlam gelir kaynaklarına kavuşturulmalı ve kaynakların amaçlarına göre en iyi şekilde tahsisi sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin hizmet standartları merkezi hükümet tarafından saptanmalı, hizmetlerin standartlara uygunluğunu sağlamak için merkezi bir denetim sistemi kurulmalıdır. Yerel yönetimlerin karar, işlem ve eylemlerinin mevzuata uygunluğu konusunda merkezi yönetimin yapacağı denetim öğretici ve yapıcı nitelikte olmalıdır. Kentsel yerlerin dışındaki kırsal bölgelere hizmet götüren köy ve il özel idarelerinin gerek yönetim ve gerekse teknik ve mali yönlerdeki yetersizliklerinden dolayı yerlerine, tüzel kişiliğe sahip, özerk ve temsili bir yerel yönetim birimi kurulması sağlanmalıdır demiştir (HP,1983:40-41).

Parti, kentleşmenin yarattığı sorunlar karşısında belediyelerin yetersizlikleri göz önünde bulundurularak kentleşme sorunlarının çözümü için yeni koşullar ve gereksinimler dikkate alınarak kısa ve uzun vadeli planların geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Buna göre; nüfusun büyük bir bölümünün yaşadığı şehirlerdeki ulaşım, trafik, park yeri, sosyal konut, su, elektrik, doğalgaz gibi altyapı hizmetleri hızlı bir biçimde sağlanmalıdır. Bu yerlerdeki kültür, spor, eğlence, dinlenme ve çevre sağlığına yönelik planların, projelerin uygulanabilmesi için devletin etkin yardımı ve desteği alınmalıdır. Belediyelerin İller Bankası yönetimine etkin bir biçimde katılmaları sağlanmalıdır. Belediyelerle il özel yönetimleri arasındaki yetki ve kaynak bölüşümü yeniden düzenlenmelidir. Belediye Meclisi toplantılarını

halkın yakından izleyebilmesi için gerekli çalışmalar yürütülmelidir. Belediyelerin aşırı fiyat artışlarını ve pahalılığı önlemek için düzenleme satışları yapmaları sağlanmalıdır. Bununla birlikte belediyelerin fiyat denetleme yetkileri artırılmalıdır demiştir (HP,1983:41).

Bu temel hedeflerle 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde HP toplam 1.552.186 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 805.275 oy almıştır. 777.456 oyla toplam 92 belediye başkanlığı kazanmıştır. Büyükşehir belediye başkanlığı için toplam 254.419 oy alan HP hiç başkanlık kazanamamıştır (YSK,25 Mart 1984).

1.5. Refah Partisi

Necmettin Erbakan siyasi yasaklı olduğu için RP genel başkanı Avukat Ali Türkmen, 19 Temmuz 1983'te partinin kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına sunmuştur. Ancak 33 kurucu üyenin 29'u Milli Güvenlik Kurulu tarafından reddedildiği için RP kuruluş sürecini tamamlayamamıştır. RP 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılabilmek için tekrar 29 kişilik bir kurucu liste hazırlamış fakat Milli Güvenlik Kurulu bu üyelerinde 25 tanesini reddedince RP yaklaşan genel seçimlere kuruluşunu yetiştirememiştir (Akgül:2011:61). Ancak ANAP, bir yasa değişikliğiyle SODEP, DYP ve RP'nin 25 Mart 1984 mahalli idareler seçimlerine katılabilmelerinin önünü açmıştır (Tanör,2000:63). Karar anı olduğu için RP bir seçim programı hazırlayamadan seçimlere katılabilmıştır. Her ne kadar resmi bir parti programı açıklanmasa da RP, mahalli seçimlerde adil düzen sloganı ile hareket etmiştir. Bu slogan başta aydın kesim olmak üzere, seçmenler tarafından içeriği tam kavranamamış olsa da, yine de yozlaştığını düşündükleri mevcut siyasal söylem ve bu söylemleri telaffuz eden siyasal partilere karşı RP'ni bir alternatif olarak görmeleri mahalli seçimlerde kazanılan başarıyı kökten etkilemiştir (Fırıncı,2015:88). RP, 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde toplam 780.342 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 385.960 oy almıştır. 373.837 oyla toplam 16 belediye başkanlığı kazanmıştır. Büyükşehir belediye başkanlığı için toplam 119.511 oy alan RP hiç başkanlık kazanamamıştır (YSK,25 Mart 1984). RP'nin mahalli seçimlerde elde ettiği başarının en önemli faktörlerinden bir tanesi hiç şüphesiz adil düzen sloganı olmuştur.

1.6. Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)

SODEP 1984 tarihli seçim bildirgesinde ilk hedef olarak; insana değer veren, insan haklarına ve özgürlüklerine saygılı, gücünü halktan alan, sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlayan, ulusun bağımsızlığını ve bütünlüğünü güçlendirirken, dünya barışına ve insanlığa hizmet etmeye çalışan bir parti olarak Atatürk ilkelerinin doğrultusunda, sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesi için uğraşacağını bildirmiştir (SODEP,1984:6). SODEP, bir hukuk devleti olabilmenin kurallarını, temel hak ve özgürlüklere herkesin saygı göstermesini sağlayacak güvencelerin verilmesiyle, adaletin bağımsızlığının sağlanmasıyla, idarenin haksız eylem ve işlemlerine yargı yoluyla mâni olunmasıyla kurulabileceğini ileri sürmüştür (SODEP,1984:7).

SODEP, üretimin artırılmasını, enflasyonun azalmasını, işsizliğin en düşük seviyelere indirilmesini, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasını ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasını ekonomi politikasının amaçları olarak ilan etmiştir. Parti, bu amaçlara ulaşabilmenin en kısa yolunun, kaynakları en verimli şekilde değerlendirmekten ve akla en uygun şekilde kullanmaktan geçtiğini belirtmiştir. Bu da devlet sektörü için zorunlu, özel sektör için yönlendirici bir planlı ekonomi sayesinde olacağını bildirmiştir (SODEP,1984:9).

SODEP, tarımsal gelişmeyi kalkınmanın temeli olarak görmüştür. Bu nedenle, köylünün ve köyün gelişmesine öncelik vereceğini ilan etmiştir. Bu amaçla; "Toprak ve su kaynakları koruma altına alınmalı, geliştirmeli ve bu kaynaklardan çiftçinin yararlanması sağlanmalı, ileri tarım teknolojilerinin uygulanması teşvik edilmeli, tarımda verimliliği artıran önlemlerin alınması sağlanmalı, tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında iyi bir dengenin kurulmasına önem verilmeli." demiştir. Bu tedbirlerin yanı sıra tarımsal gelirin adil dağılımını sağlayacak önlemlerin alınması gerektiğine vurgu yapan parti; "Topraksız veya az topraklı çiftçinin yeterli toprağa kavuşturulması ve kooperatifleşmesi sağlanarak etkin bir toprak ve tarım reformu gerçekleştirilmeli, çiftçiyi destekleme alımlarının, tarımsal büyümeyi hızlandırıcı doğrultuda olmasına önem verilmeli, su kaynakları bakımından oldukça zengin olan ülkemizin su ürünleri üretim seviyesini ülkemize yakışacak düzeye çıkartılmasına önem verilmeli, tarımsal ürünlerin hak ettiği değeri görebilmesi için pazarlama olanakları genişletilmeli ve tarımsal kalkınmada, işbirliğine dayalı kooperatifçilik teşvik edilmeli." demiştir (SODEP,1984:14-16).

SODEP, yaşı ne olursa olsun herkesin eğitim alma hakkının olmasına, eğitim ve öğretimin gerektirdiği mali yükün, eğitim almak isteyenlerin ekonomik olanaklarını aşmamasına dikkat eden bir eğitim politikası izleyeceğini açıklamıştır (SODEP,1984:19-20).

SODEP, gençlerin sorunları üzerinde önemle durulacağını ve gençlerin sorunlarını okuyan ve okumayan kesim olmak üzere ayrı ayrı çözeceğini açıklamıştır. Buna göre; öğrenci olan gençliğin ulaşım, beslenme, barınma gibi sorunları, Yükseköğretim Kurumlarında merkezî bir örgüt tarafından çözümlenmelidir. Ancak kampüs tipi üniversiteler ise öğrenci sorunlarını kendi bünyeleri içindeki düzenlemelerle çözmeli, birden çok yerleşim merkezi bulunan üniversitelerde yurtların yatak sayılarını artırılmalı, ucuz ve dengeli beslenme imkânları sağlanmalıdır. Öğrencilerin ulaşım sorunları servis sayılarını artırarak çözümlenmelidir. Sağlık ve sosyal hizmetler ile ilgili sorunlar, Mediko-Sosyal Merkezleri tarafından karşılanmalıdır. Yükseköğretim kurumları, öğrencilerine her türlü eğitim ve öğretim araçlarını sağlamalıdır. Burs, kredi, bağış gibi yükseköğrenim gençliğine sağlanan mali destek artırılmalıdır. Okurken aynı zamanda çalışmak isteyenlere imkân sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Okumayan gençliğin sorunlarının çözümü için ise; okuryazarlık oranını yükseltecek önlemler alınmalıdır. Bu gençlere üretim içinde eğitim ve eğitim içinde üretim ilkesi doğrultusunda, pratik eğitim yöntemleri uygulayarak bilgi, beceri ve meslek sahibi olmalarına katkı sağlanmalıdır (SODEP,1984:22-23).

SODEP, kazandıkları belediyelerin ne tür hizmetler geliştireceğini geniş bir biçimde ilan etmiştir. Buna göre, belediyeler konut sorununa sistemli bir şekilde el atmalıdır. Gecekondularda yaşayan insanların şehir hayatıyla bütünleşmesine, bu insanların kentin bütün hizmetlerinden yararlanmasına çalışılmalıdır. Şehrin gelişmeye açık alanlarından arsalar alarak, bu alanlara alt yapı hizmeti sağlayarak, yeni yerleşim alanları açılmalıdır. Çöpler düzenli olarak toplanmalı, toplama araçları ve vardiya sayıları artırılmalı, çöpün tasfiyesi için modern yöntemler kullanılmalıdır. Gecekondu semtlerinde elektrik, su gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına ve yeni yolların yapılmasına önem verilmelidir. Kanalizasyon ağının sağlıklı işleyebilmesi için uzun vadeli yatırımlara girilmelidir (SODEP,1984:26-28).

SODEP programında, belediyelerin yüksek fiyat artışları ile savaş için, tüketiciyi koruyacak önlemler alması gerektiğinden bahsetmiştir. Pazar alanlarının sayısının artırılması, üreticilerin ve üretici örgütlerinin herhangi bir engelle karşılaşmadan pazara ulaşmalarının kolaylaştırılması, şehirlerde, halkın yararlandığı yeşil alanların artırılması için çalışılması, çocukların yakın çevrelerinde oyun oynayabilmeleri için alanlara sahip olmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılması, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin desteklenmesi gereğinden bahsetmiştir (SODEP,1984:26-28).

SODEP, Bu politikalarla 25 Mart 1984 yılında yapılan il genel meclis üyeliği seçimlerinde toplam 4.136.976 oy almıştır. Belediye meclis üyeliği için 2.534.241 oy almıştır. 2.485.945 oyla toplam 280 belediye başkanlığı kazanmıştır. Büyükşehir belediye başkanlığı için toplam 930.646 oy alan SODEP hiç başkanlık kazanamamıştır (YSK,25 Mart 1984).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1984 mahalli idareler seçimlerine giren partilerin seçim programları veya bildirgelerinde ele aldıkları konuların neler oldukları ve bunların seçimlerde nasıl bir karşılık bulduklarının araştırıldığı bu çalışmada Eylül darbesinin etkisi açıkça görülmüştür. Darbe sonrasında hazırlanmış olan 1982 Anayasası yerel yönetimler konusunda önemli hükümler barındırmış ve sivil siyasete dönüşün önünü açarak sivil siyasetin sınırlarını belirlemiştir. Nitekim mahalli seçimler için hazırlanmış olan seçim kanunu da Anayasada olduğu gibi cuntanın görüşlerine uygun olarak düzenlenmiştir. Cunta her alanda olduğu gibi yerel yönetim seçimlerinde de 12 Eylül ruhunun devam etmesini arzu etmiştir (Çölük,2023:320).

25 Mart 1984 mahalli seçimlerinin önceki dönemlerden farklı diğer bir yönü ise 1980 askeri müdahalesi sonrası atama ile göreve gelen belediye başkanlarının yerini seçimle gelen belediye başkanlarına bırakması olmuştur. Bu durum 25 Mart 1984 mahalli seçimlerinin demokrasiye dönüş açısından önemli bir adım olduğu görülmüştür (Demir,2017:223). 1984 mahalli idareler seçimlerini 1984 yılı öncesinde yapılan mahalli idareler seçimlerden ayıran bir diğer özellikte bir mahalli seçim içinde partilerin katıldığı üç ayrı seçim yapıyorken: Belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisi. 1984 yılından itibaren buna dördüncü seçim eklenmiştir: Büyükşehir belediye başkanlığı. Büyükşehir belediye başkanları doğrudan seçilirken, büyükşehir belediye meclisi üyeleri dolaylı olarak

seçilmiştir. 1984 mahalli idareler seçimlerine getirilen bir başka yenilikte mahalli idareler seçimlerine ilişkin tek bir yasanın çıkarılması ve %10'luk baraj sisteminin mahalli seçimler için de getirilmiş olmasıdır (Turan,2008:194-195).

1980 askeri müdahalesinin ardından 6 Kasım 1983 genel seçim sonuçları ile başlayan sürece damgasını vuran ANAP ve lideri Turgut Özal olmuştur. Ülkemizde bu süreçte birçok değişiklik yaşanmıştır. 1980 öncesinde, 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı olan Özal ile birlikte toplumda, ekonomide ve politikada var olan “devlet belirleyiciliği” bozulmuştur. Özal, kurduğu partinin hemen hemen her görüşü kapsamasına önem vermiş ve sağ ve sol kavramlarını o güne kadar bilindiği şekliyle kabul etmeyerek yeni bir anlam yüklemeye çalışmıştır (Taşdemir:2005:176). Şöyle ki ANAP; dört eğilimi birleştirme sloganı ile “mukaddesatçı sağ”, “milliyetçi sağ”, “liberal sağ” ve “sosyal demokrasi” olmak üzere dört farklı siyasi eğilimi bir araya getirme iddiasında olmuş, bu özelliği ANAP’ın bir geçiş dönemi partisi olma özelliğini hâyli açıklamıştır (Demirkanoğlu ve Özdemir,2013:6). ANAP, merkez sağda yer alan ve muhafazakârlığı benimsediği halde tüzük ve programlarında muhafazakârlık yerine milli ve manevi değerler kavramını kullanarak görüşlerini açıklayan diğer partilerden ayrı olarak, tüzük ve programında muhafazakârlığı tanımlama çalışmalarına başlayan ilk siyasi parti olmuştur (Çavuşoğlu,2009a:173). Ayrıca 1980 askeri müdahalesinin yarattığı siyasal boşluğu iyi bir şekilde değerlendiren Özal, askeri müdahaleyi gerçekleştiren generallerin de dolaylı desteğini alarak merkez sağın kentlerde tutunamama krizini aşmasını sağlamıştır. Amerika’nın ve Türk iş dünyasının ise doğrudan desteğini alarak kurduğu ittifakların nimetlerini iyi kullanarak, yeni bir merkez sağ oluşturmayı başarmıştır (Taşkın,2009:164). Demokrasinin serbest piyasa ekonomisi anlayışıyla birbirini tamamladığı görüşünü benimseyen Özal, politik örgütlenmede ve Türk ekonomisinin gidişatında birbirinden değişik anlayışlar gündeme getirmiştir (Çınar,2011:7). Bu kapsamda Özal döneminde ANAP, dışa dönük ve ihracata dayalı bir ekonomi büyüme stratejisi benimsemiş ve devletin ekonomiden el çekmesi gerektiğine dayanan bir ekonomi politikası ile devlet-toplum ilişkisinin pluralist ve demokratik bir düzeye ulaşmasını amaçlayan bir siyaset izlemiştir. Bu politikanın sonucu olarak, Batı’nın gerçek değerleri olarak kabul gören “serbest fikir özgürlüğü” ve “serbest piyasanın değerleri” Türkiye’de 1980’li yılların sonlarında büyük ölçüde kabul edilmiştir (Çaylak,1999:476).

6 Kasım 1983 genel seçimlerinin kazananı sağ kanat olmuştur. Siyasi yelpazenin sağ kanadında bulunan partiler bu seçimlerde 400 sandalyeye sahip olan Meclis’te toplamda %68.41 oranında oy alarak, 282 milletvekili çıkarmıştır. Merkez sağın önde gelen partilerinden biri olan ANAP ise 1983 genel seçimlerinde %45.14 oy oranı ile 212 milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır (Demirkanoğlu ve Özdemir,2013:6). Fakat bu seçimlere SODEP ve DYP katılmadığı için ANAP’ın başarısı Özal’ı meşrulaştırmaya yetmemiştir. Bu nedenle 1984’te yapılacak mahalli idareler seçimlerinde Özal’ın kendisini kanıtlaması gerekmiştir (Ahmad,1999:226-227). Bu nedenle 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçimleri 12 Eylül 1980 ara rejiminden sonra yapılan ilk mahalli seçimler olması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.

Genel seçimlerden dört ay sonra gerçekleştirilen mahalli seçimlere ANAP, SODEP, DYP, HP, MDP ve RP olmak üzere 6 siyasi parti katılmıştır. Partilerin seçim programlarında veya bildirgelerinde ele aldıkları konular veya sorunlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. 1984 Yerel Seçimlerine Giren Partilerin Seçim Programlarında Ele Aldıkları Konular

Parti Politikaları	ANAP	SODEP	DYP	HP	MDP	RP
Ekonomik Kalkınma	X	X	X	X	X	
Vergilendirme Politikası	X					
Tarım, Hayvancılık ve Sanayileşme	X	X		X	X	
Çalışma Şartları ve Sosyal Kalkınma	X	X			X	
Yerel Yönetimlerin Geliştirilmesi	X	X	X	X		
Özgürlük, Adil Düzen ve Demokratikleşme		X	X			X
Temel ve Zorunlu Eğitim		X	X			
Ulaşım ve Altyapı					X	
Çevre ve Kentleşme Sorunu		X		X		
Gençlik ve Kadın Sorunları		X				

Ekonomik kalkınma konusunda partilerin vaat ettikleri politikalar arasında sağ ve sol eğilim görülmele birlikte yalnızca RP’nin ekonomik sorunlar konusunda çözümler vaat etmediği görülmektedir. Vergilendirme konusunda

sadece ANAP'ın politikalar geliştirdiği belirlenmiştir. ANAP, SODEP, HP ve MDP gibi partiler kendi ideolojik düşünceleri doğrultusunda tarım, hayvancılık, sanayileşme, yerel yönetimler konusunda politikalar geliştireceklerini ilan etmişlerdir. Çalışma şartlarının düzenlenmesi ve sosyal kalkınmanın sağlanması konusunda ANAP, SODEP ve MDP'nin politikaları seçim sürecinde daha fazla ön plana çıkmıştır. Daha özgürlükçü, adil ve demokratik düzenin sağlanması konusunda SODEP, DYP ve RP'nin politikalar geliştirdikleri belirlenmiştir. Temel ve zorunlu eğitimle ilgili sorunların çözümüne sadece SODEP ve DYP'nin seçim programlarında değindikleri görülmüştür. Ulaşım ve altyapının geliştirilmesi konusunda sadece MDP çeşitli politikalar geliştirmiştir. Çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin yanı sıra kentleşme sorununun çözümü için sadece SODEP ve HP politikalar geliştirmiştir. Gençlik ve kadın sorunlarına ise sadece SODEP'in çözümler getireceğini ilan ettiği tespit edilmiştir.

1984 mahalli idareler seçimlerine katılım oranları incelendiğinde, bu seçimlerde olan oy kullanma zorunluluğunun da etkisiyle bir önceki mahalli seçimlere göre oldukça yüksek bir katılım gerçekleşmiştir. Bu mahalli seçimlerde de il genel meclisi üyeliği seçimlerine katılım diğer mahalli seçim türlerinden yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Seçimde Özal, 1983 genel seçimlerinin iktidar partisi olma avantajını kullanarak oylarında ufak bir gerileme olsa da yerini sağlamlaştırmış ve 25 Mart 1984'te yapılan mahalli idareler seçimlerinde ANAP %45.1'lik oy oranı ile yine birinci parti konumunu korumayı başarmıştır (Ahmad,1999:226-227). ANAP'ı %25'lik oy oranı ile SODEP takip etmiştir (Fidan,2011:76). 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçimlerinde belediye başkanlığı için toplamda 9.999.065 oy kullanılırken, büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde ise toplamda 3.209.989 oy kullanılmıştır. ANAP, belediye başkanlığı seçimlerinden 4.323.420 oy alırken büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinden 1.610.621 oy alarak her iki oylamadan da birinci parti olarak galip gelmiştir. Belediye başkanlığı oylamasında ise ANAP 865 belediyenin yönetim hakkını kazanarak birinci parti olurken, partiler bazında sol kanadın en güçlü partisi olan SODEP 281 belediye kazanarak ikinci, DYP 233 belediye kazanarak üçüncü, bağımsızlar 106 belediye kazanarak dördüncü, MDP 105 belediye kazanarak beşinci, HP 92 belediye kazanarak altıncı, RP ise 15 belediye kazanarak yedinci sırada yer almıştır (Çitçi vd.,2001:154-155). Bu yönüyle 1977'de yapılan mahalli seçimlerde toplam belediye sayısı 1710 adet olmasına rağmen 12 Eylül askeri müdahalesi sonrası bu sayı azalarak 1984 mahalli seçimlerinde toplam belediye sayısı 1700 olarak belirlenmiştir (Çınar,2001:157).

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

AHMAD, F. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKGÜL, A. (2011). *Erbakan Devrimi*. İstanbul: Togan Yayıncılık.

AKŞİN, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ANAVATAN PARTİSİ. *Anavatan Partisi Programı*. Ankara: TBMM Kütüphanesi Yayını, 1983, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=4&isAllowed=y> [Erişim Tarihi: 03.07.2022].

ÇAYLAK, A. (1999). "1980 Sonrası Türkiye'sinde Neo-Liberal Canlanma." *Yeni Türkiye*, 25: 473-490.

ÇAVUŞOĞLU, H. (2009a). "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme." *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/22: 165-178.

ÇINAR, T. (2007). "Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999." *Ankara Gazi Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* 62/3: 141-165

- ÇINAR, Y.(2011) “Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi.” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 26: 1-19.
- ÇİTÇİ, O. vd., (2001). *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999*, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara.
- ÇOBAN, E. (2017) “Yerel Basına Göre 1960-1985 Yılları Arasında Bingöl’de Yerel Seçimler.” *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 2: 97-112.
- ÇÖLÜK, Ö. (2023). “12 Eylül Darbesi İle Değişen Yerel Yönetim Yapısı Çerçevesinde; 25 Mart 1984 İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, 43: 293-322.
- DEMİRKANOĞLU, Y. ve ÖZDEMİR, H. (2013) “Türkiye’de Merkez Sağ Partilerin Kentsel Toprak Politikaları: Turgut Özal Dönemi Anavatan Partisi (ANAP) Örneği.” *Akademik Bakış Dergisi*, 35: 1-19.
- DEMİR, K. A. (2017) *Cumhuriyet Dönemi Belediyecilik Kanunları ve Yerel Seçimleri (1923-2014)*, İmaj Yayınları, Ankara.
- DOĞRU YOL PARTİSİ. (1983). *Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı*. Ankara: Doğru Yol Partisi Yayını.
- ERGÜL, T. (1995). *Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- FIRINCI, A. (2015). “Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi.” Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- FİDAN, A. (2011). “1980 Sonrası Yapılan Yerel Seçim Sonuçları İle Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi: Mersin Örneği.” Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- HALKÇI PARTİ. (1983). *Halkçı Parti Programı*. Ankara: Halkçı Parti Yayınları.
- KARLI, İ. (2009). “1946-2007 Türk Basınında Milletvekili Genel Seçimleri.” Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ. (1983). *Milliyetçi Demokrasi Partisi Programı*. Ankara: Kültür Ofset Matbaacılık.
- MUTLUSU, A. F. (2010) “Anavatan Partisi.” *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasi Partiler*, Der., Turgay Uzun, Ankara: Orion Kitabevi, s. 375-390.
- REFAH PARTİSİ. (1986). *Refah Partisi Programı*. Samsun: Eser Matbaası.
- SAFİ, İ. (1984). “Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları.” Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- SOSYAL DEMOKRASİ PARTİSİ. (1984). *Seçim Bildirgesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi Yayını.
- ÖZDEMİR, H. (2007). *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TANÖR, B. (2000). *Çağdaş Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- TAŞDEMİR, E. (2005). “1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın-Siyaset İlişkisi.” *Selçuk İletişim Dergisi*, 3/4: 173-180.
- TAŞKIN, Y. (2009). “Türkiye’de Sınıfsal Yeniden Yapılanma, AKP ve Muhafazakâr Popülizm.” *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Der.; Ümit Kurt, Ankara: Dipnot Yayınları, 2009, s. 157-180.
- TURAN, A. E. (2008). *Türkiye’de Yerel Seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- YÜKSEK SEÇİM KURULU. “25 Mart 1984 Mahalli İdareler Genel Seçimleri.” <https://www.ysk.gov.tr/tr/25-mart-1984-mahalli-idareler-genel-secimi/80065>
- ZÜRCHER, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev., Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.